Mikko Lahtinen

Vaihtoehdot vähissä

Kirjoittajalle ei yleensä ole haitaksi pyrkiä ilmaisun selkeyteen ja sanonnan iskevyyteen. On kuitenkin paljon helpompi sanoa yksinkertainen asia vaikeasti kuin vaikea asia yksinkertaisesti, kiteytti filosofi Georg Henrik von Wright jossakin selkeäsanaisessa kirjoituksessaan. Hänen omien teostensa suosion salaisuus olikin paitsi asian painavuudessa myös tyylin selkeydessä. Ken lukee hänen esseitään tai vaikka *Hyvän muunnelmiaan,* vakuuttuu hänen argumentaationsa ”raittiudesta”: päättely etenee kirkkaan loogisesti ja saa tuekseen havainnollisia esimerkkejä ja oivaltavia kiteytyksiä. von Wright kirjoitti selkeästi, mutta ei kaihtanut vaativimpiakaan kysymyksiä, sillä hän luotti lukijansa ymmärryskykyyn. Tästä selkeän ja syvällisen yhdistelmästä hänen lukuisat lukijansa – koululaisesta harmaahapseen – pitivät ja sille arvostustaan osoittivat.

Arvostus ei ollut yksisuuntaista. von Wright osoitti kunnioitusta lukijoitaan kohtaan hiomalla tekstejään niin pitkään, että niiden laatu oli kaikin puolin ensiluokkainen. Selvää on, että tällainen keskinäinen arvostus motivoi ja kannusti niin tekijää kuin lukijaa ponnistelemaan ajattelunsa edistymisen eteen. Vuosikymmenten myötä von Wrightin esseet vain paranivat ja hänen lukijansa saivat yhä paremmin kiinni filosofinsa ajatuksenkulusta. Tästä kertoo se, että viimeisinä vuosina hänen esseensä ja esiintymisensä tavoittivat tuhatmäärin lukijoita ja kuulijoita Suomessa ja Ruotsissa.

Vuonna 2003 kuolleen von Wrightin kirjoitukset eivät kuitenkaan ilmaisseet ”ajan suuntaa” eli viitanneet yleisempään tieteellisen ja muun kirjallisuuden kehitystendenssiin. Se oli ja on aivan toinen. Yhä useammat tieteenharjoittajat, mukaan lukien filosofit, kirjoittavat yhä kapeammista aiheista yhä kiireisemmin omiin erikoisjulkaisuihinsa. Aika ei riitä suurten teoreettis-filosofisten kysymysten ratkomiseen, sillä ”referoituun” julkaisuun tarkoitettu kirjoitus täytyy saada sisään paljon ennen kuin se on voinut saada perustakseen vankan katsomuksen, horisontikseen laajan sivistyksen ja lukeneisuuden, kärjekseen kriittisen ymmärryksen ja lujuutensa lukoksi kirkkaasti kimaltelevan päätelmien ketjun. Lukeneisuus, kriittinen maailmankatsomus ja monipuolinen tieteiden ja muun kulttuurin tuntemus ovat pelkkä sivuseikka tai silkkaa luksusta silloin kun tutkijan elämä tempoilee projektista ja projektisuunnitelmasta toiseen ja toteutuu yliopistojen levottomassa nykytodellisuudessa. Hetki, jolloin todella on mahdollisuus syventyä, paneutua ja omistautua siirtyy aina vain kauemmaksi tulevaisuuteen.

***

Samaan aikaan kun tieteen ”spesialistit” tyytyvät yhä nopeammin toteutettavaan tekstitehtailuun, sanomalehti- ja aikakauskirjallisuuden ammattilaiset kirjoittavat yhä lyhempää juttua, lukua, kappaletta, virkettä ja suomen kielen sanaa ja lausetta omissa julkaisuissaan, joissa kaikkialle levittäytyvät väri- ja kuvapinnat työntävät tekstiä yhä ahtaampiin rakosiin. Normiksi näyttää muodostuvan uutistenlukijan sähkösanomatyyli ja toisaalta televisioviihteestä tai iltapäivälehdistä tuttu tekopyhä moralisointi ja elämän olennaisten kysymysten banalisointi. Jos yhä useampi tieteilijä-filosofi lähtee siitä, ettei hänen kirjoituksiaan tarvitsekaan monen ymmärtää tai ymmärryksen osoitukseksi riittää refereen tai viranhaussa esitetty asiantuntijan lausunto, niin toimittaja-tiedottaja puolestaan olettaa, että suuret lukijakunnat eivät jaksa, ehdi, eivätkä pysty tavoittamaan muuta kuin värin, kuvan ja ”iskevien otsikoiden” lomaan siroteltuja sähkösanomaviestejä, yksipuolisia kärjistyksiä ja kaikkein alkeellisimman ”musta tuntuu” -logiikan mukaisia päätelmiä.

Yhä harvinaisemmiksi käyvät sellaiset julkaisut ja muut julkiset foorumit, joissa oppinut, syvällinen ja selkeä ajattelu asettuisi vuoropuheluun kenen tahansa lukijan, kuulijan tai katsojan oman ymmärryksen kanssa. Valtamedian toimittaja olettaa, että hänen yleisönsä on yhtä keskittymiskyvytöntä ja ajatustyön laiminlyönyttä väkeä kuin hän itse ja hänen levottomat kollegansa. Ja miten yleisön keskittymiskyky voisikaan kehittyä ja ajattelu syventyä päivälehtien infantilisoivia kirjoituksia lukemalla tai televisioviihteelle uhrattuja ”asiaohjelmia” seuraamalla. Miksi toimittajan puolestaan kannattaisi suhtautua vaateliaasti omaan ajattelutyöhönsä, kun sille on yhä vähemmän sijaa toimituksien ja ohjelmakanavien hyörinässä? Perussääntö näyttää olevan, että mitä suurempia yleisöjä ja taloudellisia voittoja lehti tavoittelee, sitä lyhyemmäksi ja lapsellisemmiksi sen jutut käyvät. Kaukana ovat ajat, jolloin *Helsingin Sanomien* Sunnuntai-sivuilla ilmestyi koko sivun täyttäviä asiantuntevia esseitä esimerkiksi kirjallisuudesta ja historiasta.

Vaikka uraansa edistävällä akateemisella tutkijalla on yhä vähemmän aikaa hakeutua yhteyteen suuren yleisön kanssa, ei tähän myöskään kannusta valtamedian ja -julkisuuden lattea ja kiireinen ”arkirea-

lismi". Essee-osastojen lopettamisen jälkeen – tai niiden vaihduttua "julkkistoimittajien" pätemisen paikoiksi – isoissa sanomalehdissä julkaistaan sentään vielä kirja-arvosteluita. Nekin käyvät kuitenkin yhä lyhyemmiksi ja pintapuolisemmiksi, sillä kuvat ja muut pakottavat tekijät asettavat kriitikon toiminnalle yhä ahtaammat puitteet. Paria kolmea liuskaa pitempi arvio on jo "liian pitkä", sitä täytyy lyhentää, jotta "jutulle" varatusta sivualasta puolet tai jopa kolme neljäsosaa voidaan päällystää toimituksen internetistä imuroimalla kuvalla. Sitä lukijan oletetaan tuijottelevan, eikä niinkään lukevan kriitikon "pitkiä sepustuksia" arvostelemastaan kirjasta tai muusta esityksestä.

***

Kirjallisen perusteellisuuden tyyssija on ollut yliopisto ja tieteen maailma luentosaleineen ja julkaisuineen. Toki sielläkin on osattu laatia lyhyttä tekstiä, eikä merkkien suuri määrä suinkaan aina todista ajattelun korkeasta laadusta tai ideoiden kiteytyneisyydestä. Lyhyt tai pitkä, kirjoituksen on osoitettava parasta mahdollista oivallusta, jotta se todella voi viedä alansa tutkimusta eteenpäin tai osoittaa yhteyksiä ajatusten tai ilmiöiden välillä. Hätiköiden ja ajasta tinkien vaativiin tavoitteisiin ei voi päästä. Teoreettisia perusteluita ja pitkiä päättelyketjuja ei rakenneta hädän kanssa tai vain ohimennen asiaan paneutuen. Tutkimuksen tekeminen vaatii aikaa, vaikka oivallus saattaakin yllättää kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kiertämätön totuus kuitenkin on, että merkittävät ideat ja oivallukset ovat vain huippu siinä jäävuoressa, jonka suuren massan paneutunut ja intensiivinen ajatus- ja tutkimustyö muodostaa. Levottomassa, nopeaa "edistymistä" tivaavassa ja julkaisujen lukumäärään tuijottavassa nykytieteessä syntyykin kovin harvoin todellisia suurteoksia tai ajattelun mestaritöitä. Julkaisuista ei kuitenkaan ole pulaa, eivätkä kokonaissivumäärät ole ainakaan vähenemään päin, kun jokainen kynnelle kykenevä yrittää kuin paniikissa lykätä tuotoksiaan maailman turuille ja toreille. Se puolestaan, joka haluaa olla työssään tarkka ja huolellinen, katsoo parhaimmaksi jättää liian paljon aikaa ja paneutumista vaativat kysymykset suosiolla rauhaan ja keskittyä tiukasti rajattavissa oleviin erityiskysymyksiin ja detaljiasioihin.

Tieteellisen kirjallisuuden julkaisijan näkökulmastakin katsottuna kehitys kulkee huonoon suuntaan. Edellisistä syistä johtuen tutkijat tarjoavat julkaistavaksi joko keskeneräisiä ja hätäisesti laatimiaan kynäilyjä tai huolella laadittuja mutta pitkälle erikoistuneita fakkitutkimuksiaan tai näiden yhdistelmää eli keskeneräisiä kirjoitelmia hyvin kapeista aiheista vielä kapeammista näkökulmista katsottuna. Toisaalta kirjoittajat vaativat yhä useammin ja suorasukaisemmin, että heidän kirjoituksensa "tuomaroidaan" eli että ne ilmestyvät "referee-julkaisussa". Lähinnä vain tällaisissa lehdissä ja kirjasarjoissa ilmestyneet tutkimukset noteerataan – ei välttämättä niiden sisältöä – viranhauissa ja muissa kovissa koitoksissa. Moisen pyrinnön seuraus on yhä useammin se, että aikakauslehdissä ja tiedekustantamoissa pyörii "referoitavana" puolitekoisia "tutkimuksia", joiden köykäisen sisällön julkaisemisesta on eniten hyötyä kirjoittajalle itselleen. Jos useampi sattuu hyötymään, saa siitä paljolti kiittää uutteraa kustannustoimittajaa, joka on jaksanut kirjoituttaa ja toimittaa hutiloidun raakileen edes siedettävään kuntoon.

Esille tuomani ongelmat tuppaavat kehittymään erityisen vaikeiksi pienillä kielialueilla, joissa sivistystä janoavan "maallikkoyleisön" koko jää aina pieneksi. Siitä ei ole elättämään sille sanansa suuntaavaa "populaaria" mutta intellektuaalisesti korkeatasoista ja näkemyksiensä takana seisovaa kirjoittajaa. Tälle jää kaksi paikkaa, joista etsiskellä toimeentulonsa lähteitä: hätäinen ja levoton akateeminen maailma tai hätäinen ja levoton valtamedian maailma.